

2.2. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВТОРИННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

УДК 002:1-028.14:37(477)

І. Й. Коваленко, зав. відділу науково-реферативної інформації
ДНІПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- РЕФЕРАТИВНОГО РЕСУРСУ З ПИТАНЬ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ДЕРЖАВНОЮ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЮ БІБЛІОТЕКОЮ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлено роль Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського – провідного науково-інформаційного центру освітньої галузі України – у формуванні галузевого інформаційно-реферативного ресурсу психолого-педагогічної тематики у загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело» Сер. 3. «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво».

Ключові слова: *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут проблем реєстрації інформації, реферат, реферативна інформація, реферативні бази даних, інформаційні ресурси.*

Динамізм життя сучасного суспільства, зміна виробничих та соціальних технологій, розширення масштабів пізнавальної діяльності людей, інтеграція України в європейський освітній та науковий простір актуалізують питання інформаційного обміну, трансляції соціокультурного досвіду. Продуктом інтелектуальної діяльності суспільства є наявні запаси інформації, зафіксовані на будь-якому носії, а інформаційні ресурси, їх розвиток і раціональне використання є справою державного значення. Активізація використання вищеназваних ресурсів та інтенсивний обмін інформацією між ученими забезпечується розвитком науково-інформаційної діяльності як складової науково-дослідної роботи й однієї з основних функцій бібліотечно-інформаційних установ.

Реферативна інформація, яка є загальноприйнятою формою обміну науковими досягненнями та засобом спілкування вчених у всьому світі, допомагає зорієнтуватися у потоці наукової літератури, одержати нові відомості щодо наукових досліджень у певних галузях знань.

Реферативні бази даних (БД) і реферативні журнали (РЖ) здійснюють найбільш повне інформування різних категорій споживачів інформації про літературу, яка видається, надають найсуттєвіший фактографічний матеріал, сприяють ретроспективному пошуку публікацій, інформують про досягнення в суміжних галузях знань. Вони відіграють важливу роль в організації творчої праці вченого, орієнтуючи його в безмежжі інформації, розкривають зміст книжкових видань, збірників наукових праць, матеріалів наукових конференцій, статей із періодичних та продовжуваних видань тощо. Слід зазначити, що цей масив документів становить майже дві третини наукової інформації, яка фактично не відображена в каталогах бібліотек, які на сучасному етапі розвитку суспільства, із впровадженням передових бібліотечно-інформаційних технологій, трансформуються із книгозбірень на інформаційні центри. Значення цієї інформації важко переоцінити.

У світі історично склалася розгалужена система інформування щодо нових напрямів розвитку науки та культури, яка представлена сукупністю реферативних журналів (РЖ) у друкованому вигляді та баз даних на CD-ROM, баз та банків даних, які функціонують на веб-сайтах бібліотек та інформаційних служб в електронному вигляді [7]. З огляду на фахові інформаційні потреби користувачів освітянської галузі України, найпопулярнішими з них є:

- реферативні БД Всеросійського інституту науково-технічної інформації (ВІНТІ), які містять описи понад 15 млн першоджерел та є доступними для пошуку в Інтернеті. Електронний РЖ та багатогалузевий РЖ ВІНТІ у друкованій формі, що виходить з 1952 р., інформує про найактуальніші проблеми науки і техніки, віддзеркалюючи світовий потік наукової літератури, досягнення російських учених та деякі праці науковців СНД. Журнал висвітлює близько одного мільйона документів щорічно, серед яких більше 30% – російські видання;
- реферативні та бібліографічні видання Інституту наукової інформації із суснільних та гуманітарних наук Російської ака-

демії наук у традиційній (друкованій) формі, а також у вигляді БД на CD-ROM та в мережі Інтернет;

- «Сборник рефератов научно-исследовательских работ (НИР)» – періодичне видання, в якому публікується інформація про виконані науково-дослідні роботи, представлені Федеральним державним унітарним підприємством «Всероссийский научно-технический информационный центр» (ФГУП «ВНТИЦ»);
- «Бюллетень регистрации НИР» – анотоване періодичне видання, в якому публікуються відомості про нові науково-видавничі, проектно-технологічні та дослідно-конструкторські роботи, які пройшли реєстрацію у ФГУП «ВНТИЦ»;
- БД «PsycLIT Journal Articles» з психології, підготовку якої здійснює Американська психологічна асоціація. У ній опрацьовується понад 1 300 наукових журналів 27 мовами з 50 країн світу. Бібліографічні описи супроводжуються розгорнутими рефератами [3].

Більшість зарубіжних РЖ мають електронні версії на CD-ROM та доступні у мережі Інтернет. Наявність розгорнутих рефератів, простота та зручність у користуванні, новизна й обсяг інформації, швидкість та гнучкість пошуку, можливість одержання копій або роздрукування на папері роблять реферативні БД популярними серед широких кіл науковців, дослідників, фахівців, студентів.

Головним завданням вітчизняної системи реферування, яка почала формуватися в останнє десятиріччя ХХ – на початку ХХІ ст., є кумуляція всієї наукової інформації, що вийшла друком в Україні, про Україну, вітчизняних авторів українською та іншими мовами паралельно у паперовому та електронному варіантах. Одним із найвагоміших вітчизняних електронних ресурсів є створена у 1998 р. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) за участі Інституту проблем реєстрації інформації (ІПРІ) загальнодержавна реферативна БД «Україніка наукова», що призначена як для інформаційного обслуговування вчених України з різних галузей, так і для представлення української науки у світовому інформаційному просторі. Її паперовий варіант – Український реферативний журнал (УРЖ) «Джерело», що виходить щоквартально у 4-х серіях [4]: Серія 1 «Природничі науки»; Серія 2 «Техніка. Промисловість. Сільське господарство»; Серія 3 «Соціальні

та гуманітарні науки. Мистецтво»; Серія 4 «Медицина. Медичні науки».

Запис в УРЖ містить бібліографічний опис документа, реферат (стислий виклад змісту наукового документа) [1] та шифр зберігання в НБУВ. Допоміжний апарат УРЖ складається з авторського покажчика та покажчика періодичних видань. Джерелом інформації для підготовки УРЖ «Джерело» є обов'язковий примірник творів друку України, що надходить до НБУВ, яка є провідною науковою бібліотекою нашої держави не тільки з питань акумулювання інформаційного ресурсу, а й з питань упровадження інноваційних технологій, опрацювання документного потоку, створення і функціонування великої кількості електронних БД та представлення найвагоміших із них на веб-сайті з метою популяризації наукових знань та найповнішого задоволення запитів користувачів. НБУВ виконує координаційну роботу щодо підготовки реферативної інформації до загальнодержавної електронної реферативної БД серед вітчизняних книгозбірень, органів науково-технічної інформації, редакцій періодичних видань, наукових установ і навчальних закладів, видавництв тощо, узгоджуючи тематику реферативних публікацій, їх обсяг, надає методичну допомогу з питань реферування (консультує, організовує навчання співробітників тощо).

Новостворена Державна науково-педагогічна бібліотека (ДНПБ) України імені В. О. Сухомлинського є всеукраїнським галузевим науково-інформаційним центром із психолого-педагогічних питань, головним завданням якого є формування системи інформаційного забезпечення фахівців освітянської галузі необхідною інформацією, як первинною, так і вторинною. Саме тому одним із важливих напрямів роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є розробка теоретичних, методичних і організаційних засад системи інформаційного забезпечення науковців і практиків освітянської галузі України, що здійснювалася у науково-дослідних роботах (НДР) Бібліотеки, зокрема в науковому проекті «Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України» впродовж 2003–2007 рр. Тематика даного дослідження містила три головні напрями:

– теоретичний, який відображає питання теорії бібліографічних, реферативних та оглядово-аналітичних джерел освітянської галузі;

– організаційний, який розглядає питання організації в галузі бібліографічного, реферативного і оглядово-аналітичного забезпечення інформаційних потреб освітянської галузі;

– підготовка кадрів – інформаційних аналітиків, здатних забезпечити науково-бібліографічний, реферативний і оглядово-аналітичний рівні згортання інформації з первинних науково-виробничих документів, які стосуються освітянської галузі:

Для започаткування Бібліотекою напряду щодо забезпечення науковців і практиків освітянської галузі України реферативною інформацією про публікації з психолого-педагогічних питань слід було вирішити такі питання:

– розробити теоретико-методологічні та організаційні засади реферативного забезпечення інформаційних потреб освітян;

– проаналізувати наповнення рубрик УРЖ «Джерело» Сер. 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» рефератами наукових статей із періодичних видань психолого-педагогічної тематики;

– ввести до структури Бібліотеки відділ реферування і укомплектувати його кваліфікованими кадрами.

Аналіз реферативного ресурсу УРЖ «Джерело» Сер. 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» та загальнодержавної БД «Україніка наукова» щодо наявності рефератів психолого-педагогічної тематики показав, що саме цей розділ не повною мірою відтворює публікації про здобутки вітчизняних педагогів і практиків. У зв'язку з цим, у рамках НДР, враховуючи потреби різних категорій освітян, було узгоджено і документально закріплено договірні засади між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, ППРІ та НБУВ про участь Бібліотеки у формуванні загальнодержавної БД «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело», сер. 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво». З цією метою до структури ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2006 р. було введено відділ науково-реферативної інформації, укомплектований кадрами, які мають відповідну фахову підготовку та науковий ступінь. Фахівцями новоствореного відділу було чітко визначено сегмент галузевого реферативного представлення наукових публікацій з науково-методичних та науково-практичних вітчизняних журналів психолого-педагогічної тематики. На базі сектору реферування наукової літератури відділу розробки та підтримки електронного каталогу НБУВ було проведено стажування працівників новоство-

реного відділу для засвоєння методики та технології реферування літератури.

З листопада 2006 р. розпочалося аналітико-синтетичне опрацювання наукових журналів і створення галузевої реферативної БД ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та подання її в електронному вигляді до загальнодержавної реферативної БД «Україніка наукова» та УРЖ «Джерело» Сер. 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» згідно із вхідними форматами Національної системи реферування у НБУВ та ІПРІ. Фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було розпочато реферування статей з 11 науково-теоретичних, науково-практичних та науково-методичних вітчизняних журналів, які раніше не були відображені в загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова» та її паперовому варіанті – УРЖ «Джерело». Це – теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України»; науково-практичні видання: «Вища школа»; «Директор школи, ліцею, гімназії», «Наука і освіта», «Освіта і управління»; науково-методичні журнали: «Неперервна професійна освіта», «Післядипломна освіта в Україні», «Шлях освіти»; науково-педагогічний журнал «Рідна школа»; науковий часопис «Філософія освіти». Всього за час роботи науково-реферативного відділу Бібліотеки (листопад 2006 р. – до кінця 2007 р.) фахівцями відділу було опрацьовано 1942 статті з вищеназваних журналів та надіслано до загальнодержавної реферативної бази даних 3870 рефератів трьома мовами: українською, російською та англійською.

При відборі матеріалів для реферування фахівці відділу передусім звертають увагу на актуальність тематики праць науковців, досвід роботи вчителів-новаторів експериментальних шкіл Міністерства освіти і науки України, які мають наукове значення, на відомості про досвід ефективного управління сучасними закладами освіти. Також підлягають реферуванню публікації, які висвітлюють інноваційні процеси та новітні тенденції у розвитку педагогічної науки і виробничої практики в Україні та поза її межами.

У межах дослідження для фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і бібліотек освітянської мережі для удосконалення підготовки рефератів науковим керівником НДР В. І. Лутовиною було підготовлено науково-практичний посібник «Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації» [5], в якому

подано теорію і методику реферування. У посібнику висвітлено сутність аналітико-синтетичного опрацювання інформації, визначено основні загальнонаукові методи мікроаналітичного згортання інформації, ознаки класифікації інформаційних документів, теорію і практику реферування. Також вміщено методику формалізованого укладання рефератів, що сприяє зниженню суб'єктивних дій референта, підвищенню якості рефератів, зниженню часових та інтелектуальних витрат на їхню підготовку, розглянуто історію формування в національній системі науково-технічної інформації України системи реферативних видань, етапи реферування та характеристику основних операцій, що виконуються на кожному з них, методи перетворювання інформації при реферуванні. Необхідно зазначити, що у виданні подано технологію реферування, яка складається з чіткого структурування наукових текстів, в яких виділяються три семантичні блоки: вступ, основна частина та висновки, а також формальні текстові ознаки – стійкі мовні вислови, які дозволяють розрізняти окремі аспекти змісту в тексті. Це маркери – характерні слова або словосполучення, індикатори стійкі мовні звороти. Також подано план-макет поаспектного аналізу документа при реферуванні, аспект-маркер, який подає рекомендації за семантичними блоками. Посібник допоможе під час аналітико-синтетичної переробки та при застосуванні сучасних методів формалізованого згортання інформації.

Окрім аналітико-синтетичного опрацювання наукових журналів та подання рефератів у електронному вигляді, згідно з визначеними форматами національної системи реферування у НБУВ та ІПРІ, відділ наукової реферативної інформації ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочав з 2007 р. формування електронної галузевої реферативної бази даних на веб-порталі Бібліотеки.

Формування повноцінної реферативної БД із психолого-педагогічних питань передбачає надходження рефератів про здобутки у педагогічній науці з регіонів України, що буде виконуватися завдяки співпраці провідних педагогічних бібліотек України. Отже, необхідно зазначити: якщо на початку 2002 р. аналітико-синтетичну обробку проходила лише частина періодичних та продовжуваних видань України та у БД «Україніка наукова» подавалося лише 150 назв періодичних видань, у той час, коли в Україні

видавалося близько 1100 журналів та продовжуваних видань [6], то на 01.04.2006 р. кількість опрацьованих періодичних та продовжуваних видань збільшилася до 400 назв і становила близько 30% від загальної кількості, а в УРЖ «Джерело» Сер. 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво» кількість назв становила 133 – 32% від загальної кількості назв [2]. У подальшій реферативно-інформаційній роботі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського планується розширити галузевий спектр реферативної інформації шляхом внесення рефератів публікацій із більшої кількості вітчизняних журналів психолого-педагогічної тематики, іноземних галузевих періодичних видань, залучення до співпраці обласних науково-педагогічних бібліотек та бібліотек педагогічних ВНЗ для подання ними рефератів публікацій із періодичних видань та збірників наукових праць відповідних ВНЗ.

Кооперативна інформаційна співпраця буде базуватися на взаємній зацікавленості сторін, оскільки інформація, вчасно надіслана і вірно опрацьована, буде внесена до загальнодержавної БД «Україніка наукова» та представлена на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також надрукована в УРЖ «Джерело», що дозволить запобігти дублюванню робіт з опрацювання документного потоку, розширити спектр реферованих наукових джерел і, найголовніше, забезпечити якісно новий рівень обслуговування вчених і спеціалістів на основі новітніх інформаційних продуктів та послуг. Використовуючи реферативну інформацію, користувач має можливість вести досить точні спостереження за найновішими досягненнями як у своїй, так і в суміжних галузях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *ГОСТ 7.9–95 (ИСО 214–76)*. Реферат и аннотация. Общие требования. – Введ. 1997–07–01. – Изд. офиц. – Минск: Межгос. совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 1996. – 10 с. – (Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу).

2. *Зайченко, Н. Я.* Періодичні та продовжувані видання у реферативних ресурсах НБУВ / Н. Я. Зайченко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 16–18 трав. 2006 р. – К., 2006. – С. 113–114.

3. *Зайченко, Н.* Реферативні ресурси – інформаційний продукт сучасної наукової бібліотеки / Н. Зайченко // Бібл. вісн. – 2005. – № 1. – С. 28–35.

4. *Зайченко, Н.* Український реферативний журнал / Н. Зайченко, М. Сорока // Бібл. вісн. – 1999. – № 1. – С. 10–12.

5. *Лутовинова, В. І.* Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації: практ. посіб. / В. І. Лутовинова; [наук. ред. Г. М. Швецова-Водка]; АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К.: [б. в.], 2007. – 71 с. – (Серія «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек»).

6. *Сорока, М.* Інформаційні продукти бібліотек: проблеми кооперативного формування та суспільного використання / М. Сорока // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 27–30.

7. *Сорока, М. Б.* Національна система реферування української іаукової літератури / М. Б. Сорока; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К.: НБУВ, 2002. – 209 с.

УДК 026:37](477-25) ДНПБУ:002.1-028.14

Т. О. Судіна, канд. іст. наук, доцент, ст. наук. співробітник
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ДОСВІД СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ГАЛУЗЕВОГО ЦЕНТРУ ПОСТАЧАННЯ РЕФЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Розкрито досвід роботи Державної іауково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського зі становлення і розвитку реферативно-інформаційного іапряму діяльності у 2003-2007 рр. Проаналізовано осіові заходи підготовчого етапу створення галузевого реферативно-інформаційного ресурсу. Акцентовано увагу на особливостях процесу формування ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як галузевого центру постачання реферативної інформації психолого-педагогічної тематики до загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка іаукова».

Ключові слова: *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадсько-*